

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 17.051.109
Запорізького національного університету
вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, 69600

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Кириченка Олега Вікторовича на дисертацію
Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого
футбольними вболівальниками», подану на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах одним із завдань правоохоронних органів є забезпечити правовими засобами громадський порядок і громадську безпеку суспільства, охорону прав і свобод людини і громадянина, власності, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Одним із видів кримінальних правопорушень, що впливає на стан правопорядку та викликає обґрунтований страх у населення, є хуліганство, у тому числі й вчинене футбольними вболівальниками. «Футбольне хуліганство» спрямоване на порушення громадського порядку, в результаті чого заподіюється шкода або ставиться під загрозу заподіяння шкоди здоров'ю, суспільно корисній діяльності, відпочинку та побуту людей тощо.

У зв'язку з цим актуальним є наукові дослідження з теоретико-прикладних проблем протидії хуліганству, вчинене футбольними вболівальниками. Враховуючи те, що зазначені кримінальні правопорушення мають агресивний характер, то у першу чергу дослідження цих проблем потребують з точки зору запобігання цим суспільно небезпечним діям та реагування правоохоронної системи на їх вчинення. Тому особливого значення набуває діяльність органів Національної поліції під час досудового розслідування зазначених кримінально протиправних діянь.

На сьогодні існує ряд наукових досліджень, в яких розглядалися криміналістичні проблеми протидії хуліганству, вчиненими футбольними

вболівальниками, у тому числі комплексні монографічні дослідження Н. О. Кононенко «Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів» (2016 р.); А. О. Масалітіна «Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників» (2019 р.).

Як зазначив Б. В. Клімов, результати проведених досліджень не враховують сучасний стан законодавства, правозастосовної практики, а також структурно-функціональні зміни у правоохоронних органах та відповідних їх підрозділах, що свідчить про відсутність актуального комплексного дослідження методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками (с. 21 дисертації). Крім того, на наш погляд, залишилися поза увагою дослідників або потребують додаткового розгляду такі питання, як профілактична діяльність слідчого під час досудового розслідування; взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами Національної поліції під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; роль громадськості під час розслідування цих кримінальних правопорушень.

Враховуючи зазначене, обрана автором тема роботи, а також порушені в ній питання без сумніву є актуальними і необхідними для теорії та практики.

Дисертацію виконано відповідно до пунктів 10, 14, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454, планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2020-2025 роки.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації обумовлений, насамперед, раціональною, логічною та послідовною структурою дисертаційного дослідження Б. В. Клімова. Завдання дослідження належно кореспондуються із науковою новизною, висновками та науковими

узагальненнями по роботі. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (241 найменування) та додатків.

Мета дослідження полягає у розробці методики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Об'єкт та предмет дослідження сформульовані вдало, вони відповідають вимогам МОН України. Висновки і пропозиції дисертаційного дослідження ґрунтуються на певній емпіричній базі, яку становлять результати узагальнення слідчо-оперативної та судової практики за період 2017-2024 рр.; матеріали 364 кримінальних проваджень; результати опитувань 91 працівника прокуратури, 407 слідчих, 104 працівників оперативних підрозділів та 43 працівників експертних установ МВС України, а також було використано особистий практичний досвід роботи автора в органах прокуратури України.

Також результати дисертаційного дослідження автора є аргументованими та переконливими, оскільки вони отримані завдяки достатньому використанню наукових джерел та різноманітних методів наукового пізнання (системно-структурного, порівняльно-правового, формально-юридичного, статистичного, соціологічного, документального методів та методу синтезу). Зазначене дозволяє зробити висновок, що дисертант досягнув поставленої мети та обґрунтував низку нових концептуальних у теоретичному плані та значимих у практичному відношенні положень.

Дисертаційне дослідження виконано на високому науковому рівні, оскільки деякі його положення були одержані вперше. Зокрема, обґрунтовано теоретичне положення щодо необхідності дослідження окремої видової методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, на основі кореляційних зв'язків центрального системоутворюючого елемента (криміналістичної характеристики) з іншими елементами системи; надано перспективну модель обстановки вчинення хуліганства футбольними вболівальниками на основі виявлених кореляційних зв'язків між обмеженнями проведення масових заходів (пандемія COVID-19; військові дії) з місцями,

часом й умовами перегляду футбольних матчів у майбутньому, які спрогнозовано на короткостроковий період (від 1-2 до 3-5 pp.); запропоновано розглядати у теорії криміналістики криміналістично значимі ознаки юридичних осіб-потерпілих від кримінальних правопорушень, у тому числі досліджуваних видів; надано криміналістичну характеристику юридичних осіб-потерпілих від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками (с. 23-24 дисертації).

Крім того, низка теоретичних положень та методика розслідування кримінальних правопорушень, що розглядаються, були істотно вдосконалені у дисертації Б. В. Клімова. Так, автор на підставі аналізу наукової літератури та законодавства України у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вважає за доцільне розглядати поняття «футбольний вболівальник» у значенні «фізична особа, яка переглядає футбольний матч» (с. 40 дисертації). Виходячи з такого розуміння поняття «футбольний вболівальник», було запропоновано авторську типологію футбольних вболівальників, які вчиняють хуліганство (випадковий глядач; ситуативний глядач; постійний глядач; член фан-клубу; особа, радикально налаштована на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас)) (с. 40-44 дисертації).

Також автором окреслено систему типових способів вчинення хуліганства футбольними вболівальниками (с. 56-67 дисертації). Визначено, що характерною криміналістично значимою особливістю способів безпосереднього вчинення футбольними вболівальниками кримінально караного хуліганства є те, що спочатку переважна більшість дій щодо порушення громадського порядку, які самі по собі не є кримінально караними, набувають ознак грубого суспільно небезпечного порушення у поєднанні саме з особливою зухвалістю, зокрема, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, навіть, якщо вони були розпочаті як дії, що містять ознаки виняткового цинізму. Відтак, досліджуваний вид кримінального

правопорушення має чітко виражений насильницький характер. Більшість їх супроводжуються окремими підготовчими діями, висловлюваннями, а після вчинення у більшості випадків здійснюються заходи щодо приховування кримінального правопорушення, навіть за умови відкритої демонстрації кримінально-протиправних дій футбольних вболівальників (с. 67 дисертації).

На підставі розробленої системи відомостей щодо умов вчинення хуліганства футбольними вболівальниками (с. 73-80 дисертації), а також узагальнення даних про місця кримінальних подій та часу їх вчинення (с. 80-86 дисертації), дисертантом запропоновано інформаційна модель обстановки, в якій протікає активна фаза хуліганства, що вчинюється футбольними вболівальниками.

Автором класифіковано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками (визначено типи, варіанти й можливі сценарії), що дало змогу розробити алгоритм дій слідчого (дознавача) щодо їх вирішення (с. 130-139 дисертації), а також визначити організаційно-тактичні особливості взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування даного виду хуліганства та запропоновано шляхи удосконалення такої взаємодії (с. 140-164 дисертації). У зв'язку з цим автором було запропоновано ввести на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дознавачів) по лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальниками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо) та їх розслідування (с. 154-155 дисертації).

Окремо автором було розглянуто організація і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема огляду та допиту, а також

використання спеціальних знань (розділ 3 дисертації). Розгляд зазначених питань дало змогу запропонувати організаційно-підготовчі заходи та тактичні прийоми проведення огляду, зокрема у частині використання сучасних технічних засобів, а також організаційні заходи і тактичних прийомів допиту підозрюваних, потерпілих та свідків.

Наведене підтверджує наукову обґрунтованість та достовірність зроблених у дисертації Б. В. Клімова теоретичних висновків та науково-практичних рекомендацій.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені здобувачем у достатній кількості наукових публікацій. Опубліковані роботи відповідають темі дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях. Основні положення дисертації відображені у 8 наукових публікаціях, у тому числі у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук, а також у 4 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені особисто автором.

Результати дослідження мають не лише наукове, але й **практичне значення**. Одержані автором висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшого удосконалення методики виявлення й розслідування окремих видів кримінальних правопорушень на базі сформульованих теоретичних положень, висновків та рекомендацій; в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Тактика і методика розслідування окремих злочинів», «Техніко-криміналістичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності», а також при підготовці підручників, текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів, проведенні практичних занять з криміналістики; у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють питання розслідування хуліганства, вчиненого

футбольними вболівальниками; у практичній діяльності – для удосконалення діяльності органів досудового розслідування, підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. При достатньо високому науковому рівні рецензованої роботи вважаємо доречним звернути увагу на окремі дискусійні положення, що потребують уточнення чи пояснення та можуть бути предметом обговорення під час публічного захисту, та які потребують подальшого наукового опрацювання.

1. У Вступі до роботи зазначено, що за допомогою порівняльно-правового та формально-юридичного методів здійснено аналіз норм чинного кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства України та інших країн, а також їх зіставлення з метою обґрунтування висновків і пропозицій щодо доповнення чи уточнення їх змісту (с. 22-23 дисертації). Автору слід було вказати, кримінальне процесуальне та оперативно-розшукове законодавство яких зарубіжних країн було досліджено.

2. На с. 76 дисертації автором зазначено, що на сьогодні виокремлення профілактичної (попереджувальної) складової як елементу криміналістичної діяльності слідчого (дознавача) у межах окремої методики розслідування хуліганства, учиненого футбольними вболівальниками, є одним із перспективних напрямів, які потребують першочергової наукової розробки, оскільки потужний антикриміногенний потенціал органів досудового розслідування щодо виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення, практично не використовується. У зв'язку з цим в роботі було визначено та проаналізовано чинники, що обумовлюють дії футбольних вболівальників, які вчинюють хуліганство (с. 76-80 дисертації).

Слід погодитися з автором, що криміналістична профілактика є необхідною складовою діяльності слідчого під час досудового розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Але враховуючи те, що діяльність слідчого, крім встановлення чинників, які сприяють вчиненню цих

кримінальних правопорушень, повинна бути спрямована й на здійснення профілактичного впливу на осіб з числа футбольних вболівальників щодо недопущення вчинення з їх боку хуліганства та інших правопорушень, то у роботі слід було вказати об'єкти слідчої профілактики та визначити дії слідчого щодо профілактичного впливу на осіб з числа футбольних вболівальників.

Також слід було вказати, яким чином слідчий може отримувати інформацію про чинники, які сприяють вчиненню футбольними вболівальниками хуліганства, у тому числі визначити слідчі (розшукові) дії, проведення яких буде сприяти збору інформації про такі чинники.

3. Не коректно сформульовано теза про те, що «поняття виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками, охоплює дві різні форми протидії злочинності: 1) запобіжну (превентивну) діяльність, у межах якої здійснюється пошук та фіксація фактичних даних про кримінально протиправні діяння, які вже були вчинені, але раніше не були відомі правоохоронним органам, так звані, латентні кримінальні правопорушення; 2) кримінальне переслідування, у межах якої здійснюються досудове розслідування, тобто процесуальні дії (СРД та НСРД й заходи) та непроцесуальні заходи (адміністративні, оперативно-розшукові, організаційні та ін.) щодо реагування на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення з метою виявлення їх ознак (підтвердження або спростування факту вчинення кримінального правопорушення), встановлення осіб, що їх вчинили, зібрання доказів та ін.» (с. 113 дисертації).

Виявлення є структурним елементом саме двох форм протидії злочинності: запобігання злочинності та реагування на вчинення кримінального правопорушення кримінально-правовими засобами, а не навпаки. Об'єктами виявлення є: 1) причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; 2) особи, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень або у яких виник намір вчинити кримінальне правопорушення; 3) факти готування до кримінального правопорушення; 4) факти вчинення латентних кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили.

4. Під час дослідження поза увагою автора залишилося питання щодо інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, а також проблеми, які існують з цього приводу. Автор під час розгляду типових слідчих ситуацій (с. 130-140) лише констатував, які обліки використовують слідчі органи Національної поліції України під час досудового розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

5. Розглядаючи у підрозділі 3.3. питання щодо використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, автору слід було приділити увагу проблемам використання спеціальних знань у сфері психології та психіатрії.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку наукової праці, носять рекомендаційний характер та можуть бути враховані автором в подальших наукових розробках тематики дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора.

Загальний висновок. Дисертація Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» є самостійною та завершеною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Дисертаційне дослідження містить нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні завдань щодо удосконалення теоретичних та правових засад розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які зроблені автором у роботі є обґрунтованими.

Дисертаційна робота за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає заявленій спеціальності, а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а її автор, Клімов Богдан Вікторович, на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

ректор

Вищого навчального приватного закладу

«Дніпровський гуманітарний університет»

доктор юридичних наук, професор

Олег КИРИЧЕНКО